मुंबई विद्यापीठ

बृहत आराखडा २०१४-१५

बृहत आराखडा २०१४-१५

उपोद्घात:

विषय प्रवेश आणि सद्य स्थिती:

मुंबई विद्यापीठ (जे पूर्वी बॉम्बे युनिव्हर्सिटी म्हणून ओळखले जात होते) हे भारतातील सर्वात जुन्या आणि आघाडीच्या पहिल्या विद्यापीठांपैकी एक आहे. मुंबई विद्यापीठाची स्थापना १८५७ साली झाली. भारतातील पहिल्या तीन विद्यापीठांपैकी ते एक आहे.

समाजाचे बौध्दिक व नैतिक शक्तीस्थान म्हणून विद्यापीठाले गेल्या १५६ वर्षात भरीव कामगिरी केली आहे मुंबई विद्यापीठाने सामाजिक मूल्य आणि संधींची सतत वाढणारी जबाबदारी उत्साहाने आपल्या खांद्यावर वागवत देशाला आणि विशेषत: मुंबई शहराला उत्तम गुणवत्ता दिली आहे.

मूलत: विद्यापीठाने पदवीपूर्व पातळीवरील अध्यापन आणि परीक्षांचे आयोजन या संदर्भात आपले प्रयत्न केंद्रीत केले होते. पुढील टप्प्यावर संशोधन आणि पदव्युत्तर पातळीवरील शिक्षण या घटकांकडे लक्ष दिले गेले. परिणामत: समाजशास्त्र आणि नागरिक शास्त्र तसेच राज्यशास्त्र या विभागांची विद्यापीठात स्थापना झाली.

राष्ट्रीय मुल्यांकन एव प्रत्यायन परिषदेने मुंबई विद्यापीठाला 'अ' दर्जाची मान्यता दिली आहे. विद्यापीठाला कलिना येथे २४३ एकर्स, फोर्ट परिसर येथे १४ एकर्स, रत्नागिरी उपकेंद्र येथे २० एकर आणि ठाणे व कल्याण उपकेंद्र येथे ६.५ व ६.२६ एकर क्षेत्र अनुक्रमे लाभले आहे. विद्यापीठाच्या अखत्यारित ६८१ संलग्नित महाविद्यालये व संस्था आणि ५६ विभाग तसेच पदव्युत्तर केंद्रे आहेत.

बृहत आराखडयाची आवश्यकता:

समाज, विद्यार्थी, शिक्षक, विविध शैक्षणिक संस्था, त्यांचे विभाग, शिक्षक आणि शिक्षकेतर कर्मचारी आणि राज्यशासन असे विद्यापीठाचे विविध लाभधारक आहेत. या लाभधारकांच्या वाढत्या गरजांचा एकत्रित विचार करण्याची गरज आहे.

वाढती लोकसंख्या आणि त्यांच्या महत्वाकांक्ष तसेच भारताला जगातील विकसित देशांमध्ये योग्य स्थान मिळविण्याच्या दृष्टीने मुंबई विद्यापीठाच्या विस्तारीकरणासाठी योग्य दिशा पुरविणे हा या बृहत आराखडयाचा उद्देश आहे.

महाविद्यालये आणि भौगोलिक विस्तार :

राज्यातील सहा जिल्हयातील विद्यार्थ्यांना विद्यापीठ सुविधा पुरविते. महाविद्यालयांची जिल्हावार व विद्याशाखावर विभागणी पुढीलप्रमाणे आहे.

अनु क्रमांक	विद्याशाखा	मुंबई शहर	मुंबई उपनगर	ठाणे	रायगड	रत्नागिरी	सिंधुदुर्ग	नवी मुंबई	महाविद्यालयांची संख्या
१	स्थापत्यशास्त्र	२	७	३	१			५	१८
२	कला	१		१		२	१	२	७
३	कला आणि विज्ञान	३		३	२	२			१०
४	कला, विज्ञान व वाणिज्य	१६	३५	४४	१८	९	६	१४	१४२
५	कला व वाणिज्य	६	१६	३०	९	७	८	१	७७
६	वाणिज्य	१५	३७	७	१		३	४	६७
७	विज्ञान	४	४	१०	६	५	१	४	३४
८	विज्ञान व वाणिज्य	१	१२	१२	५		१	५	३६
९	नौकानयन शास्त्र				१			२	३
१०	सामुद्री विज्ञान (विज्ञान शाखा पदवी)	१							१
११	(विज्ञान शाखा पदवी) वैमानिक		२	१					३
१२	ललित, नृत्य, संगीत, चित्रकला व कला महाविद्यालय	४	२	१			१		८
१३	(बी.एड.अध्यापन शास्त्र	६	२१	२८	४	६	३	८	७६
१४	विशेष अध्ययन/पदविका बालसंगोपन व शिक्षण	१	२						३
१५	शारीरिक प्रशिक्षण महाविद्यालय	१			१				२
१६	अभियांत्रिकी महाविद्यालय	७	१४	१४	१०	४	२	१३	६४
१७	MCA महाविद्यालय	२	४		१	१		६	१४
१८	व्यवस्थापन अभ्यास महाविद्यालय	९	१५	६	७	२		८	४७
१९	विधी	७	१३	१	२	१	२	३	२९
२०	औषधविज्ञान	१	५	७	२	२		५	२२
२१	समाजसेवा महाविद्यालय	१							१
२२	गृहविज्ञान महाविद्यालय	१							१
२३	आदरातिथ्य अभ्यास (विज्ञान शाखा पदवी)	४	३	१	१	२	२	३	१६
	एकूण	**९३**	**१९३**	**१७०**	**७१**	**४३**	**३०**	**८३**	**६८१**

गृहितके:

मुंबई विद्यापीठाने वर्ष २०१३-१४ ते २०१७-१८ या पाच वर्षाकरिता बृहत आराखडा तयार केला होता. सदर बृहत आराखडयाचे पुनरावलोकन करून शैक्षणिक वर्ष २०१४-१५ या सालाकरिता बृहत आराखडा तयार केला आहे.

मार्गदर्शक तत्वे:

समितीने बृहत आराखडयाची मांडणी करताना पुढील मार्गदर्शक तत्वे पदविपुर्व व पदव्युत्तर अभ्यासक्रमांची नविन महाविद्यालये / नविन अभ्यासक्रम / अतिरिक्त तुकडया व नविन विषय इत्यादिकरिता स्विकारली आहेत.

१. प्रत्येक महाविद्यालयातील एकूण तुकडयांची संख्या शहरी विभागात ४ तर ग्रामिण विभागात २ राहील. परंतु सद्यस्थितीत महाविद्यालयात उपलब्ध असलेल्या तुकडयांची संख्या जशी आहे तशी राहिल.
२. प्रत्येक तुकडयातील विद्यार्थ्यांची संख्या संबंधीत शासन निर्णयाप्रमाणे राहील.
३. अस्तित्वात असलेल्या महाविद्यालयांमध्येच नविन तुकडयांची संख्या वाढविण्यास फक्त नॅक/एनबीए यांचे मुल्याकन /पुर्नमुल्यांकन झालेल्या महाविद्यालयांना किंवा ज्यांनी नॅक/एनबीए यांचेकडे उद्देशाबाबतचे पत्र (Letter of intent) सादर केलेल्या महाविद्यालयानांच मान्यता देण्यात येईल. तसेच, अशा महाविद्यालयातील मागील तीन वर्षात अस्तित्वात असलेल्या तुकडया ८० टक्याहून अधिक भरल्या असतील तरच या अधिक तुकडयांना मान्यता दिली जाईल.
४. कम्युनिटी महाविद्यालये व नाविन्यपूर्ण/शिक्षणक्रम अभ्यासक्रम सुरू करणा-या महाविद्यालयांना प्रोत्साहन दिले जाईल. प्रत्येक तालुक्यामध्ये या प्रकारच्या एक नवीन महाविद्यालयांना प्रोत्साहन दिले जाईल.
५. नामांकीत, असामान्य, अभिलेख सिध्द असलेले परदेशी तसेच भारतीय विद्यापीठे / संस्था यांचे बरोबर सह शिक्षण देणारी केंद्रे निर्माण करण्यासाठी प्रयत्न केले जातील.
६. वैशिष्टयपुर्ण अभ्यासक्रमासह उदयास येणा-या संस्थाना प्राधान्य देण्यात येईल.

महाविद्यालयांना संलग्नतेकरिता निवडीसाठी लावण्यात येणारे निकष -

महाविद्यालयाच्या निवडीकरता - उपलब्ध सुविधा, मान्यताप्राप्त प्राचार्य, उपलब्ध शिक्षकवृंद, पेपर तपासणीच्या तसेच मुल्यांकनाच्या कामातील सहभाग, इतर पायायभूत सुविधां बरोबर निकटच्या महाविद्यालयापासून असलेले अंतर इ. चा मार्गदर्शक निकषांमध्ये समावेश केला आहे.

तसेच ज्या महाविद्यालयांनी वाढीव तुकडया, नवे अभ्यासक्रमाकरीता अर्ज केले असतील त्यांनी शिक्षणाचा उच्च दर्जा टिकवण्यासाठी नॅक/एनबीए मुल्यांकन/पुनर्मुल्यांकन केले किंवा अर्ज सादर केले किंवा कसे या बाबी विचारात घेण्यात येतील.

अर्ज प्राप्त झाल्यानंतर सदर अर्जांची छाननी करण्यात येईल व जी महाविद्यालये उपरोक्त निकषांची पूर्तता करतील त्यांचे प्रस्ताव तज्ञ समिती पुढे पुनअवलोकना करिता ठेवण्यात येतील.

बृहत आराखडयात नमूद केलेल्या मार्गदर्शक तत्वानुसार समिती पुढील निकषांवर अर्जांची छाननी करेल.

१. महाविद्यालयाचे तालुका निहाय भौगोलिक स्थान
२. तालुक्यात मान्य केलेली विद्याशाखा
३. त्या क्षेत्रातील उपलब्ध असलेली निकटची महाविद्यालये

प्रत्येक तालुक्यात (प्रत्येक ट्रेड करिता) कम्युनिटी महाविद्यालयांना तसेच नाविन्यपूर्ण अभ्यासक्रम असलेल्या महाविद्यालयांना प्रोत्साहन देण्यात येईल.

समितीने अलिकडील नविन विद्यार्थ्यांच्या नोंदणीचा कल बाबत उदाहरण दाखल नोंद घेतली. त्यामुळे २०१२-१३ व २०१३-१४ या शैक्षणीक वर्षात. आतापर्यंत उपलब्ध असलेल्या विद्यार्थ्यांच्या नोंदणिबाबतच्या तपशिल विचारात घेता उदयास येणा-या नाविन्यपूर्ण आणि रोजगारभिमुख अभ्यासक्रमांकडे विद्यार्थ्यांच्या साफ कल दिसून येतो.

म्हणून जेव्हा वाणिज्य शाखेकडे कमी नाव नोंदणी आहे तेव्हा व्यवसाय व्यवस्थापन (B.M.S.) या सारख्या अभ्यासक्रमाच्या नांवनोंदणीमध्ये वाढ तसेच पारंपारीक अभ्यासक्रम प्राणीशास्त्र आणि वनस्पतीशास्त्र शाखेकडे कमी तेव्हा जैव तंत्रशास्त्र सारख्या अभ्यासक्रमाच्या नाव नोंदणीकडे वाढ झाल्याचे आढळते.

तसेच पुणे, नाशिक, अमरावती इत्यादी शहरे शिक्षणाचे विभागीय केंद्र म्हणून उदयास आल्याने उच्च शिक्षणाकरिता पुर्वीपासून मुंबईला येणा-या विद्यार्थ्यांना हे विभागिय केंद्र सामावून घेऊ लागले.

शिफारस :-

उपरोक्त नमूद केलेली मार्गदर्शक तत्वे आणि विविध अभ्यासक्रमांच्या विद्यार्थ्यांच्या नावनोंदणीचा कल विचारात घेता विद्यापीठाच्या विविध प्राधिकरणांनी कम्युनिटी महाविद्यालये आणि मुंबई विद्यापीठात उपलब्ध नसलेले नाविन्यपूर्ण शिक्षणक्रम व्यतिरिक्त (तालुक्यात एक मर्यादित) नविन महाविद्यालयांना शैक्षणिक वर्ष २०१४-१५ मध्ये संलग्नता तसेच संलग्नता विस्तारीकरण न देण्याचा ठराव केला आहे. तसेच नविन कम्युनिटी महाविद्यालयांचे निवडीबाबतचे निकष पारंपारिक महाविद्यालयांना नविन विषय सुरू करण्याबाबतचे आहेत तेच लागू राहतील व उपरोक्त नमुद केल्याप्रमाणे नॅक/एनबीए मुल्यांकन आवश्यक राहील.

****

University of Mumbai

Perspective Plan 2014-15

Perspective Plan 2014-15

Foreword

Introduction & Current Status

The University of Mumbai (known earlier as University of Bombay) is one of the oldest and premier Universities in India. It was established in 1857 and it is one amongst the first three primer Universities in India.

The profile of this University over the past 156 years of its functioning attests to its manifold achievements as the intellectual and moral powerhouse of the society. The University has always given its best to the country in general and to the city of Mumbai in particular by enthusiastically shouldering an ever-growing load of social values and opportunities.

Initially, the University concentrated its efforts on controlling teaching at the undergraduate level and in conducting examinations. Later on it took up research and the task of imparting instructions at the Post-Graduate level. This resulted in the establishment of the University Departments beginning with the School of Sociology and Civics & Politics.

It is now granted an 'A' status by the National Assessment and Accreditation Council (NAAC). It has two campuses of area 243 acres Kalina campus and 14 acres Fort campus, Ratnagiri Sub-campus 20 Acres, 6.5 Acre and 6.26 Acres Thane sub-campus and Kalyan Center, respectively. It has post-graduate centers, 681 affiliated colleges, recognised Institutions and 56 Departments.

Need for a Perspective Plan

The University has several stakeholders including society, students, faculty, various educational institutions, its departments, teaching as well as non-teaching staff and the State Government. The growing needs of all these stakeholders need to be consolidated and addressed.

This Perspective Plan seeks to provide a direction to the expansion of the University of Mumbai so as to ensure that it meets the growth of the population and their aspiration as well as propels India to take its rightful place amongst the developed countries in the world.

Colleges & Geographical Spread

The University caters to students across 6 districts of the State. The districts faculty-wise breakup of colleges is as follows:
(Source: affiliation Section of University of Mumbai)

Sr. No.	Faculty	Mumbai City	Mumbai Suburban	Thane	Raigad	Ratnagiri	S'durg	Navi Mumbai	No. of Colleges
1.	Architecture	2	7	3	1			5	**18**
2.	Arts	1		1		2	1	2	**7**
3.	Arts and Science	3		3	2	2			**10**
4.	Arts, Science and Commerce	16	35	44	18	9	6	14	**142**
5.	Arts and Commerce	6	16	30	9	7	8	1	**77**
6.	Commerce	15	37	7	1		3	4	**67**
7.	Science	4	4	10	6	5	1	4	**34**
8.	Science and Commerce	1	12	12	5		1	5	**36**
9.	Nautical Science				1			2	**3**
10.	B.Sc. Maritime Sc.	1							**1**
11.	B.Sc. Aviation		2	1					**3**
12.	College of Fine Arts/Dance/Music/ Painting/Art	4	2	1			1		**8**
13.	Education B.Ed.	6	21	28	4	6	3	8	**76**
14.	Special Edu./Diploma in early childhood care and edu.	1	2						**3**
15.	College of Physical Education	1			1				**2**
16.	Engineering College	7	14	14	10	4	2	13	**64**
17.	MCA College	2	4		1	1		6	**14**
18.	College of Mgmt Studies	9	15	6	7	2		8	**47**
19.	Law	7	13	1	2	1	2	3	**29**
20.	Pharmacy	1	5	7	2	2		5	**22**
21.	College of Social Work	1							**1**
22.	College of Home Science	1							**1**
23.	B.Sc. Hospitality Studies	4	3	1	1	2	2	3	**16**
	Total	**93**	**193**	**170**	**71**	**43**	**30**	**83**	**681**

Background

The University of Mumbai had prepared 5-year Perspective Plan for the years 2013-14 to 2017-18. This plan is reviewed and accordingly Perspective Plan for the year 2014-15 has been prepared.

Guiding Principles

The Committee adopted the following guiding principles for under-graduate and post-graduate New Colleges / New Programmes / Courses / Additional Divisions in formulating the Perspective Plan.

1. Total Number of Divisions per college would be restricted to 4 in Urban Areas and 2 in Rural Areas. However existing divisions in colleges will remain as it is.
2. Number of students per division would be as per Government Resolutions.
3. Additional divisions would be allowed only in colleges which have been accredited/Re-accredited by NAAC/NBA or colleges who have submitted the letter of Intent to NAAC/NBA. These additional divisions would be allowed only if occupancy of the existing divisions over past 3 years has been above 80%.
4. Community Colleges and colleges with innovative programs / courses would be encouraged one each in each taluka.
5. Efforts will be made to set up joint education centers with exceptionally renowned and proven record foreign as well as Indian universities / Institutions.
6. Specialised Institutes in emerging areas will be encouraged.

Criteria for Selection of Colleges for Affiliation

The University has laid down strict guidelines including availability of facilities, approved Principal, faculty members, participation in assessment, evaluation and other infrastructure along with proximity to other colleges as a pre-condition for affiliation.

Further, for colleges, those have applied for additional intake, new courses etc. in order to maintain high academic quality, the University will evaluate whether colleges have acquired or applied for NBA/NAAC accreditation/re-accreditation.

Once applications are received, these will be scrutinized and only those adhering to the above guidelines will be presented to an Expert Committee for further review.

The Committee will compare these applications with the guidelines given in the Perspective Plan in terms of the following criteria.

- Geographical location in terms of taluka
- Faculties approved in that taluka
- Proximity to other similar colleges in the area

Similarly, Community colleges and colleges offering innovative courses (at least one per taluka in each Trade) will be encouraged.

The Committee has taken note of the paradigm shifts in the recent enrolment of fresh students. Based on the enrolment data of 2012/13 and partial data of 2013/14, there appear to be a distinct shift towards the emerging phases of knowledge and employment oriented courses.

Thus while enrolment in B.Com is lower, B.B.M. enrolment has picked up and similarly, while enrolment in traditional courses like Zoology and Biology are down, enrolment in Bio-technology has picked up.

There is also a noticeable impact of growth of regional centres of education like Pune, Nashik, Amravati, etc. Thus students who would traditionally come to Mumbai for higher education now appeared to be absorbed by these centres.

Recommendation:

Based on the guiding principles mentioned above and considering Enrolment of students for various courses the University in its authorities took a decision to discourage the affiliation for new colleges as well as extension of affiliation in next academic year 2014-15 except for the non-existing innovative programs/courses in the University of Mumbai (restricted to one per taluka). However, the community colleges shall be encouraged so as to create the skilled man power. The selection criteria for Community Colleges would be same as applicable to those colleges who seek new courses including NAAC/ NBA Accreditation as mentioned above.

****